

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:18.03.2019 ✓Accepted/Kabul:05.08.2019

DOI:10.30794/pausbed.541364

Araştırma Makalesi/ Research Article

Akkol, M. L., (2019). "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ve Kamusal Alan Kavramının Analizi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Denizli, s. 171-180.

JÜRGEN HABERMAS'IN İLETİŞİMSEL EYLEM KURAMI ve KAMUSAL ALAN KAVRAMININ ANALİZİ

Mümtaz Levent AKKOL*

Özet

Bu makalede, eleştirel teorinin günümüzdeki temsilcilerinden Jürgen Habermas'ın oluşturduğu iletişimsel eylem kuramı ile kamusal alan kavramı tartışılmıştır. Habermas'ın bu yaklaşımlarının tanınması ve anlaşılması adına yürütülen bu çalışma ile sosyal bilimler alanına farklı bir bakış açısından bakılarak boyut kazandırılması amaçlanmıştır. Habermas'ın düşünceleri, Frankfurt Okulunun eleştirel teorisini temsil etmekle birlikte yeni- Marksist ve yeni-Kantçı olarak da değerlendirilmiştir. Habermas, Marx'ın alt-yapı ve üst-yapı kavramlarına kişiler arası iletişim kavramını ekleyerek, üretim ilişkilerinin toplumun belirlemiş sürecinde etkili olan tek unsur olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte kamusal alan kavramı ile kamusal etkileşimin, boş zaman etkinliklerini de kapsayacak biçimde kapitalist çıkar çevrelerince kontrol edildiğini göstermektedir. Eleştirel teorinin özellikle üzerinde durduğu hegemonik ilişkileri açıklamak adına, Habermas'ın bu yaklaşımları verimli birer alan oluşturmaktadır. Kültürün bir araç olarak kullanılması Frankfurt Okulu düşüncesinin bir diğer çalışma alanıdır. Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı, kültürün üretimi, yeniden üretimi ve dağıtılması süreçlerinin değerlendirilmesi, yorumlanması ve anlaşılmasında etkili bir kuramdır. İletişim aygıtlarının kontrolü kamuoyunun oluşması ve oluşturulmasında etkili bir yöntemdir. Bu çalışma ile iletişimsel eylemin ve kamusal alanın başta Frankfurt Okulu düşüncesi olmak üzere sosyolojik boyutta değerlendirilmesi yapılmıştır. Bununla beraber anlama ve uzlaşma tanımları üzerinden kişiler arası iletişimsel ilişkilerin yapısı değerlendirilmiştir. Özellikle bir sosyal bilimcinin iletişimsel yapıların farkında olması kuramsal kavramları aktarım gücüne olumlu yönde katkı sunacaktır. Ayrıca Habermas'ın zengin düşünce dünyası ve yaklaşımları sosyal bilimciler için yeni bir ufuk sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jürgen Habermas, İletişimsel Eylem Kuramı, Kamusal Alan Kavramı, Frankfurt Okulu.

THE ANALYSIS OF THE JURGEN HABERMAS' COMMUNICATION ACTION THEORY AND CONCEPTUAL AREA CONCEPT

Abstract

In this article, the concept of communicative action theory and the concept of public space which is created by Jürgen Habermas, who is one of the current representatives of critical theory are discussed. This study carried out in order to recognize and understand these approaches of Habermas aimed to gain a new dimension by looking at the social sciences from a different perspective. Habermas's ideas represent the critical theory of the Frankfurt School and are also considered as the new Marxist and the new Kantian. By adding interpersonal communication concept to Marx's concepts of infrastructure and superstructure, Habermas stated that the relations of production are not the only elements that are effective in the process of determining the society. However, the concept of public space shows that public interaction is controlled by capitalist interests, including leisure activities. These approaches of Habermas constitute an effective area in order to explain the hegemonic relations that critical theory particularly emphasizes. The use of culture as a tool is another area of study for the Frankfurt School. Habermas' theory of communicative action is an effective theory in evaluating, interpreting and

*Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, YOZGAT, e-posta: mumta.akkol@bozok.edu.tr. (orcid.org/0000-0003-0545-1348)

understanding the processes of production, reproduction and distribution of culture. Control of communication devices is the most effective method in the formation and creation of public opinion. In this study, the sociological evaluation of the communicative action and the public sphere, especially the Frankfurt School thought, was made. In addition, the structure of interpersonal communicative relations is evaluated through the definitions of meaning and consensus. Especially the fact that a social scientist is aware of the communicative structures will contribute positively to the power of transference. Habermas' rich world of thought and approaches open a new horizon for social scientists.

Keywords: *Jürgen Habermas, Theory of Communication Action, Concept of Public Space, Frankfurt School.*

1. GİRİŞ

Habermas; Marksist bir düşünce geleneği olarak değerlendirebileceğimiz, kökleri Frankfurt Okuluna dayanan eleştirel teorinin günümüzdeki temsilcisidir (Pettit, 1982). Jürgen Habermas, eleştirel teorinin bir temsilcisi olarak; *iletişimsel eylem kuramını* ve *kamusal alan kavramını* sosyal bilimlere kazandırmıştır. Aydınlanma ile birlikte aşırı rasyonalizmin insanlık ve toplum üzerinde kurduğu tahakkümü, hegemonik süreçleri ve akıldışılığın meşrulaştırdığı bir süreci anlama çabasında Frankfurt Okulunun kurduğu geleneğe Habermas; insanın gelişim potansiyelini ve insana ait değerleri iletişimsel eylemde ve kamusal alanda arayarak katılmıştır. Habermas'ın sosyal bilimlere katkısını bu iki kavram üzerinden açıklığa kavuşturma çabası, beraberinde Habermas'ın sosyal bilimlere bakışını, pozitivism eleştirisini ve kullandığı diğer kavramların da anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Habermas'ın düşüncesine kapsamlı bir bakış; Habermas'ın sosyal bilimlere, görüş alanını geliştiren ve açıklama gücünü arttıran ciddi katkılar sunduğunu göstermektedir. Bu çalışma ile Habermas'ın bu katkılarının daha iyi tanınması ve anlaşılması adına bir temel kurulmaya çalışılmıştır.

Frankfurt Okulu, Marksizm'in zaman içerisinde bir dogmaya dönüşmüş olan anlayışının yerine eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir (Atila Demir, 2009, s.63). Bu bakış açısından doğmuş olan eleştirel kuramın son büyük filozofu ve kuramcısı olarak tanımlayabileceğimiz Habermas'ın bir özgürlük yanlısı olduğunu söylemek mümkündür. Habermas, özgürlükçülüğe akılcı bir yorum eklemiştir. Habermas'ın liberal duruşunda; eleştirel düşüncenin giderek muhafazakâr akımlarla beraber anılmasının etkisi vardır. Bununla beraber Nietzscheci ve post-yapısalcı akımlara karşı modernitenin en önemli savunucularından biri olmuştur (Özdikmenli Çelikoğlu, 2011, s. 256).

Habermas'ın ilgilendiği konulardan biri olan "rasyonelleşme" aydınlanma geleneğine aittir. Rasyonelleşme, basitçe; "dinden ve büyüden arındırılmış olma" olarak tanımlandığından, rasyonelleşmeyi aydınlanma geleneği dışında pozitivism temsil etmektedir. Bu temsil aydınlanma geleneğinin bir devamı değil bu gelenekten bir kopuştur. Aydınlanma geleneğinin sonrasında rasyonelleşme, asıl anlamını kaybetmiş, pozitivist görüşü doğurmuştur. Habermas, aydınlanma geleneğinden kopmuş olan pozitivismi olumlu görmemiştir. Pozitivizmin değerlerden arınmış bilgi anlayışına eleştirel yaklaşmıştır (Durdu, 2006, s. 24). Habermas'a göre pozitivism bireyin özgürlüğünü geriletken bir olgudur.

Habermas, pozitivism eleştirisini, değerden bağımsızlık yaklaşımı üzerinden yapmıştır. Habermas'a göre; sosyal bilimleri doğa bilimleri ile beraber aynı kistaslara göre değerlendirmek doğru değildir (Durdu,2006, s. 24). Doğa bilimlerindeki önermelerin bilimsel yöntemlerle ele alınarak doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ancak bilimsel yöntemler kullanılarak yapılacak değerlendirme, sosyal normlara yönelik önermeler için söz konusu değildir. Çünkü sosyal normların kaynağı bilgi değil karardır. Dolayısı ile sosyal normların mutlak doğru ya da yanlış olarak değerlendirmesi gerçekçi olmayacaktır. Habermas'ın bu yorumu; pozitivismin, deney aracılığıyla ispat arayışını, nesnellik anlayışını ve önermeleri belirli bir yasa ile açıklama çabasını sosyal bilimler alanında geçersiz kılmaktadır (İspir, 2015, s. 94).

Doğa bilimlerindeki "nesnellik" sosyal bilimlerde doğrudan aranmaz. Sosyal bilimlerdeki yorumlayıcı ve anlayıcı yaklaşım doğa bilimlerinin gözlem yaklaşımı ile aynı değildir. Pozitivism karşısındaki olumsuz duruş Habermas öncesindeki Frankfurt Okulu'nun anlayışı için de geçerlidir (Durdu, 2006, s. 24). Frankfurt Okulu üyeleri; pozitivismin beraberinde tahakkümcü bir anlayış taşıdığını düşünmüşler (Durdu, 2006, s. 20), sosyal bilimleri bu tahakkümden kurtarmayı hedeflemişlerdir (Atila Demir,2009, s. 64). Örneğin, Frankfurt Okulu'nun önde gelen isimlerinden Adorno; pozitivismin "eleştirelliği" yumuşatıyor ve geriletiyor oluşuna işaret etmiştir (Durdu,2006,

s.20). Frankfurt Okulu'nun üyeleri eleştirel teoriyi bilimsel teorinin karşısında konumlandırmışlardır (Atila Demir, 2009, s. 64). Bilimsel teorinin karşısında duruyor olmak pozitivistliğe yaklaşımı da olumsuz kılmıştır.

Positivizmi doğuran, değerlerden kopmuş rasyonelleşme, kapitalizmin yaygınlaşmasında da etkili olmuştur. Kapitalizmin eleştirisinde kapitalizmi rasyonelleşme ile ilişkilendiren Habermas, pozitivistliği ret etmesine karşın kapitalizmi bütünüyle ret etmemiştir. Habermas; rasyonelleşme, pozitivistlik ve kapitalizm kavramlarına olan ilgisinin yanında modernizm kavramı ile de ilgilenmiştir. Pozitivizmi ret edip kapitalizme kısmen olumlu bakan Habermas, modernliğin gerçekleştirilebilir bir proje olduğunu söylemiştir. Habermas'ın teorisindeki modernleşme; iletişimsel eylem kuramı ile birlikte tekrar ele alınan, özneye yönelik akıllı, özneler arası bir akla dönüştürerek yeniden düzenleyen bir modernleşmedir. Habermas'a göre modernleşme başarıya ancak bu şekilde ulaşabilecektir.

Habermas, Marx'ın görüşlerini tek taraflı bakış açısına çakılıp kalmış olması yönünden eleştirmiştir. Toplumsal olgulara yalnızca üretim ilişkileri üzerinden bakmak ve toplumsal aydınlanmayı sadece işçi sınıfının bilinç kazanmasına bağlamak yeterince açıklayıcı değildir. Marx toplumsal olgular içerisinde "iletişimin önemini" fark edememiştir. Habermas'a göre; tarihsel materyalizm iletişim faktörünün eklenmesi sonucunda gerçek anlamına kavuşacaktır. Toplumda iletişim faktörü "üst-yapının" bir parçasıdır. Habermas'a göre üst-yapı yeterince incelenmemiştir. Bunun için Habermas, Marksizmin ihmal ettiğine inandığı "üst-yapı" analizlerine iletişim faktörünü ekleyerek ağırlık vermiştir. Habermas, kendini "Son Marksist" olarak nitelendirmiş, hemen her eserinde Marksizm ile eleştirel bir diyaloga girişmiştir. Ne var ki bazı Marksist çevrelerde Habermas'ın yeniden yapılandığı Marksizm pek de inandırıcı bulunmamıştır (Timur, 2008). Buradan yola çıkarak Habermas'ın kendisi için yaptığı Marksist tanımlamasının tartışmalı bir tanımlama olduğunu söyleyenebilir.

Habermas'ın topluma dair düşüncelerini en iyi açıklayan kavramlardan biride *yaşam alanı* kavramıdır. Habermas (1973: 14'ten aktaran Yıldız, 2019, s. 161), yaşam dünyası kavramıyla; bir toplumun normatif yapıları ile değer ve anlamla ilgili kurumlarını işaret etmiştir. Bir toplumdaki kurumsal yapının ve demokratik kurumların alanını yaşam dünyası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu kurumların dışında kalan ekonomi ve devleti de "sistem" olarak tanımlamak mümkündür. Yaşam dünyası kavramını iletişimsel eylem kuramı ile beraber değerlendirdiğimizde; yaşam dünyası iletişim eyleminde bulunan insanlar tarafından kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu alanda ortak yaşama dair pratik sorunlar müzakere edilmektedir (Torun, 2018, s.181). İnsanlığın gelişimi ve toplumsal dönüşüm bu müzakere ile gerçekleşecektir. Habermas, sistem (ekonomi-devlet) ile yaşam dünyası (ahlak-hukuk) şeklinde iki kısım olarak düşündüğü toplumsal formasyonda bu iki kısmı birbirinden bağımsız olarak konumlandığında değişim potansiyelinin yaşam dünyasında bulunduğunu söylemiştir (Timur, 2008). Bir bakıma Marx'taki üretim güçleri – üretim ilişkileri ayırımına karşılık gelen sistem ve yaşam dünyası ayırımı; yaşam dünyası, alt sistemleri oluşturan ekonomi, para, devlet ve iktidarın baskısı altında bulunmaktadır. Bu baskıyı, bir sömürgeleştirme tehdidi olarak değerlendirmek mümkündür (Timur, 2008, ss. 263-264). Bu baskı aynı zamanda değişim potansiyelinin gerçekleşmesi önünde bir engeldir.

Habermas; iletişimsel eylem kuramında; toplumsallaşma sürecinde, bireyin özgürlüğünün kısıtlandığından söz etmiştir. Araçsal akıl ve stratejik akıl tanımlarına teknik uygulamalar ve kitlenin yönlendirilmesi eklendiğinde birey özgürlüğü zarar görmektedir. Bireyin özgür olmadığı bir toplumda gerçek anlamda toplumsallaşma gerçekleşmemektedir. Özgür kamusal alanın; sistem, ideoloji ve devlet mekanizması tarafından baskı altında tutulması ve manipülasyonlara maruz kalınması özgür kamusal alanı ortadan kaldırmıştır. Özgür kamusal alanın yeniden kurulması "iletişim etiği" ile mümkün olabilir. Habermas'a göre "ortak akıl", araçsal ve stratejik akılın ötesindedir. İletişimsel etik sayesinde fikirler özgürce konuşularak geliştirilebilir. Toplumsal uzlaşma ancak özgür konuşma ortamının bir sonucu olarak gerçekleşecektir. Modernleşme projesinin üzerine inşa edileceği temel de toplumsal uzlaşmadır. Kamusal alanın farklı fikirlerin özgürce dile getirildiği ve yarıştığı bir alana dönüşmesi bu noktada iletişimsel eylem kuramı ile örtüşmektedir (Habermas, 2007, s.135).

Habermas'ın başta iletişimsel eylem kuramı olmakla beraber sosyal bilimlere kazandırdığı kuram ve kavramlar sosyal bilimciler için öğrenilecek, anlaşılacak ve anlatılacak birer kuram ve kavram olmanın ötesindedir. Habermas'ın iletişime yaklaşımı, bir sosyal bilimci için aynı zamanda kendisinin iletişim yaklaşımlarını değerlendirme fırsatıdır. Bir sosyal bilimcinin, kendi kuramsal kavramlarını aktarırken muhataplarının nasıl anladıklarını hesaba katması

gerekmektedir. Öyle ki; söylemleri, bir arada iletişimsel eylemde bulunduğu bireylerin anlam yapılarına hitap etmelidir. Kişinin, ifade aracı olarak kullandığı kavramsallaştırmayı, iletişimsel eylemde bulunduğu diğer kişilerin anlam dünyalarında karşılığı olmayan kavramlar üzerine kurması anlaşılma ihtimalini düşürecektir. Kurulan iletişimde görüş birliğinin sağlanması hedefleniyorsa; bu iletişimin taraflarının birbirlerinin sahip oldukları geçerli iddiaları ve birbirlerinde karşılığı olan tavırları kullanmaları gereklidir. Aksi takdirde kurulan iletişim başarısız olacak ve bir görüş birliği oluşmayacaktır. Bunun için iletişimsel açıdan başarılı bir sosyal bilimcinin; muhatabı olan katılımcılarla kurduğu iletişimde onlarla aynı anlaşma yapılarını kullanması gereklidir (Habermas, 1998).

2. JÜRGEN HABERMAS ve DÜŞÜNCE

18 Haziran 1929'da Düsseldorf'ta doğan Habermas, Eleştirel Kuramın günümüzdeki temsilcilerinin başında gelmektedir (Geyer, 2017). Habermas akademik kariyer ve çalışmalarına felsefe alanında başlamıştır. 1961 yılında Marburg'da doçent unvanını almış, ardından 1961-1964 yılları arasında Heidelberg'de felsefe dersleri vermiştir. Bilim-teknik dünyasının yaşam koşullarını araştıran Max Planck Enstitüsü'nde 1971-1981 yılları arasında müdürlük yapmıştır. 1981'de Berkley'de konuk profesör olarak dersler vermiş, 1982'de Frankfurt Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmış ve aynı üniversiteden 1994 yılında emekli olmuştur (Timur, 2007, ss. 13-25).

Habermas'ın sosyolojiye katkılarının başında toplumun evrimi ve modernizasyonu konulu çalışmaları gelmektedir. Bu çalışmalarında Habermas, iletişimsel akılçılık ve rasyonalizasyon arasındaki ayrıma, araçsal akılçılığa ve rasyonalizme odaklanmıştır. Habermas, oldukça geniş çerçeveli bir sosyal kuram oluşturmuştur. Ayrıca felsefe alanındaki çalışmaları ile son derece zengin bir düşünce yapısına sahiptir. Sahip olduğu zengin düşünce yapısının yanı sıra, Habermas'ı "Yeni Marksist" olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu tanımlamada kuramını geliştirirken eleştirel teoriyi kullanması ve Frankfurt Okulu üyesi olması etkili olmuştur (Timur, 2007, s. 28). Habermas, Marx'ı insana dair eylemleri sadece üretim olgusu üzerinden yorumlama ve anlama ile sınırlı kalarak insan eylemlerinin özünü oluşturan iletişim boyutunu görememekle ve bunun sonucu olarak yanlış çıkarımlar yaparak, yanlış sonuçlara varmakla eleştirmiştir. Bu noktada, yabancılaşmış emeğin son bulması ile toplumsal aydınlanışın geleceği inancı tek başına doğru değildir. Habermas'a göre; toplumsal etkileşim, iletişimsel eylem toplumsal aydınlanışa gidecek olan yolda Marx'ın görüşlerine eklenmelidir (Timur, 2007, ss. 31-34).

Habermas'ı sadece "Yeni Marksist" olarak tanımlamak onun düşüncelerinin beslendiği diğer kaynakları perdeleyecektir. Habermas'ın, Marx'ın fikirlerini önemseydiği ve eleştirel olmakla beraber yeniden, güncel bir yorumlamasını yaptığı doğrudur. Ancak Immanuel Kant, Friedrich Schelling, Georg Hegel, Wilhelm Dilthey, Edmund Husserl ve Hans Georg Gadamer gibi isimler de Habermas'ın fikirlerine temel teşkil etmişlerdir. Marksist gelenek, Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teorisi, Frankfurt Okulu'nun önde gelen isimlerinden Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse Habermas'ın takip ettiği önemli düşünür ve zengin düşüncelerden bazılarıdır. Habermas; Max Weber, Emile Durkheim, George Herbert Mead'ın sosyolojik kuramlarını yorumlamıştır (Timur, 2007, ss. 31-34). Bunların yanı sıra Ludwig Wittgenstein, J.L. Austin ve John Searle'in dilbilimsel felsefe ve konuşma etkinliği kuramları, Charles Sanders, Pierce ve John Dewey'in Amerikan pragmatik geleneği ve Talcott Parsons ve Niklas Luhmann'ın sosyolojik kuramının izleri de Habermas'ta görülmektedir.

Habermas çalışmalarında sosyal kuramın temellerini aramış, epistemolojik yapısını incelemiştir. Gelişmiş toplumları kapitalist endüstri toplumları olarak ele almıştır. Çağdaş siyasete yaklaşımını ise demokrasi analizi, eleştirel sosyal evrimci içerik ve yasaların hükmüne dayanmaktadır. Habermas'ın çağdaş siyaset çalışmalarının eksenini ise Alman siyaseti oluşturmuştur.

Habermas'ın fikirlerine yeni Marksist diyerek yaklaşılabildiği kadar, Habermas'ın Yeni-Kantçı düşünce ekolü içerisinde yer aldığı da söylenebilir. Kant'ın *Aydınlanma* ve *Demokratik Sosyalizm* görüşleriyle Habermas yakından ilgilenmiştir. Habermas'ın; özellikle, *kamusal alan* kuramı ile yıllar boyunca taşıdığı Hegelci-Marksist yönelimden bir parça uzaklaştığı ve Kantçı bir yönelime geçtiği şeklinde yorumlar yapılmıştır (Calhoun, 1992). İnsancıl, adil ve eşitlikçi bir topluma, ancak dünyayı dönüştürme potansiyeli, akıl ve ahlak dengesi ile ulaşılabileceğine olan inancı; Habermas'ı Aydınlanma düşüncesini düzeltilmesi ve tamamlanması gereken bir proje olarak ele almaya yöneltmiştir.

Habermas, Alman sosyolojisinde “olguculuk” olarak bilinen tartışma alanına, kapsamlı ve planlı bir olguculuk eleştirisi ile katkıda bulunmuştur. Bu eleştiride özne olarak bilgi kuramından hareket etmiştir. Bu eleştirel çalışma; Kant ile başlayan, günümüze kadar gelen *bilgi kuramının çözümlenmesi* olarak değerlendirilmektedir. Habermas olguculuk/pozitivizm eleştirisini, eleştirel çözümlenmeye ve temellendirmeye gerek duymaksızın yapmıştır. Habermas’ın olguculuk eleştirisinin merkezinde “gerçeğe ancak bilim aracılığı ile varılabilir” önermesi bulunmaktadır. Habermas, bu “bilimci” anlayışa karşı çıkmıştır. Habermas’a göre, bütün bilgi biçimleri temel insan çıkarlarından ve ilgilerinden doğmuştur. Bu önerme ile Habermas bilimin eleştirisine yönelik sağlam bir temel oluşturmuştur. Bu temelde Habermas; farklı bilgi türlerinin birbirlerinden ayırt edilmelerine olanak tanıyacak biçimde insan merkezli ve kökleri çok daha derinlere uzanan üç bilişsel bilgi ve bilişsel çıkar tanımlamıştır. Habermas’ın tanımladığı bu üç bilişsel bilgi ve çıkar; teknik ilgi ve çıkara karşılık gelen doğa bilimleri, pratik ilgi ve bilgiye yönelik tarihsel bilgiler, aydınlanmaya karşılık gelen eleştirel bilimlerdir. Habermas, bu tanımlamaları ile kuramsal bir sistem kurmuştur. Bu kuramsal sistem; insanların iletişim, tartışma ve akılcı çıkarlar peşine düşme yeteneklerinde aklın olabilirliği ve aklın özgürleştirilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu sistem, modern liberal kurumlar içinde gömülü “akılcı-eleştirel iletişimi” de kapsamaktadır. “Akılcı çıkarlar peşinde olma söylemi” Amerikan pragmatist geleneğini çağrıştırmaktadır. Bu çağrışımın etkisiyle Habermas’ı Amerikan pragmatist geleneğin bir üyesi olarak tanımlayanlar bulunmaktadır.

Habermas bu düşünce zenginliği içerisinde en büyük eseri olarak *iletişimsel eylem kuramını* görmektedir. Habermas bu eseriyle akılcı gelenekten kendini ayırmış ve “aklı” kişilerarası dilbilimsel iletişim yapıları içine yerleştirmiştir. Habermas’a göre akıl, bilen özneye ait yapılardan biri değildir. İletişimsel eylem kuramı kapsayıcı, evrensel ve ahlaki bir çerçeve oluşturmuş ve insanın özgürleşmesini hedef almıştır. Habermas’ın kurduğu bu çerçevede evrensel pragmatizmi açıklayan karşılıklı anlayış hedefi merkezde bulunmaktadır. Bu merkezden hareketle, bireyin karşılıklı anlayış hedefini gerçekleştirilecek iletişimsel yeterliliğe sahip olduğu tartışmasına ulaşılmıştır. Habermas bu çerçeveyi, Ludwig Wittgenstein, J.L. Austin ve John Searle’nin konuşma eylemi felsefesinden yola çıkarak kurmuştur. George Herbert Mead’ın “zihin ve kendinin interaktif oluşumu” kuramı, Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg’in ahlaki gelişim ve Heidelberg’in çalışma arkadaşı, Karl Otto Apel’in ahlak tartışması kuramları da iletişimsel eylem kuramının temelini teşkil etmiştir.

Habermas’a göre toplumun akılcılaşması, insancıl olması ve demokratikleşmesi, sadece insana özgü iletişimsel becerilerinin doğasındaki akılcılık potansiyelinin kurumsallaşmasının bir sonucudur. İnsanın iletişim becerileri evrim sürecinde gelişmiştir, ancak çağdaş toplum kurumları bu iletişim yeteneğini baskılayarak zayıflatmıştır. Hayatı dolu dolu yaşamak yerine sistemli bir mantığın egemen olması, ekonomik pazar, devlet mekanizması, örgütler araçsal akılcı öncelikli olarak kabul edince insana ait doğal iletişim becerisi de manipüle edilmiş, doğal akışının dışına itilmiştir.

Habermas’ın özellikle modernite ve sivil toplum üzerine yaptığı çalışmalar sosyal bilimlerde pek çok düşünce insanına esin kaynağı olmuştur. Habermas’ın görüşlerindeki felsefi derinlik, alternatif önerileri, sosyolojik düşünce akımlarının detaylı analizi ve vardığı sonuçlar fikirlerinin yaygın bir geçerlilik kazanmasını sağlamıştır.

3. İLETİŞİMSEL EYLEM KURAMI

İletişimsel Eylem Kuramı, geniş çevrelerce Habermas’ın başyapıtı olarak kabul görmüştür. Habermas bu kuramıyla, sosyal bilimler dünyasına, yapısı ve vardığı sonuçlar yoluyla sosyolojinin bakış açısını etkileyecek kadar önemli katkılarda bulunmuştur (Timur, 2007,s. 145).

Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramını* iki ciltlik oldukça kapsamlı bir çalışma ile sunmuştur. Bu çalışmanın ilk cildi *Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme* başlığını taşımaktadır. Habermas, bu bölümde; Max Weber, Lukacs, Adorno ve Marx’ın düşüncelerindeki rasyonelleşme kavramını incelenmiş, mitsel ve modern dünyanın rasyonellik anlayışlarını ele alınmıştır. İkinci cilt *İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine* başlığını taşımaktadır. Habermas; modernlik kavramını da ele aldığı bu ciltte özellikle Marx ve Weber’in düşüncelerini tartışmıştır (Habermas,1996).

Habermas’ın iletişimsel eylem kuramının temelinde, bilgiyi şekillendirerek eyleme yön veren iki farklı rasyonelite kavramı bulunmaktadır. Habermas bu iki rasyonelite kavramını farklılıkları üzerinden ele almıştır. Habermas’ın ele aldığı ilk rasyonelite kavramı; “bilişsel-araçsal rasyonelite” kavramıdır. Bilişsel-araçsal

rasyonalite; bireyin, özel olarak tanımlanmış hedeflerini başarıyla gerçekleştirebilmesini sağlayacak eylemlerini yönetmektedir. Bu eylemler yaşamsal olgulara etkili bir müdahalede bulunmaya yönelik araçsal eylemlerdir. Bu eylemlere örnek olarak çalışma etkinliği gösterilebilir. Bilişsel-araçsal rasyonalitenin yönettiği eylemler bazı durumlarda araçsal değil stratejik eylemlerdir. Stratejik eylemler başka aktörlerin kararlarına etki etmeye yöneliktir. Bu eylemlere örnek olarak tahakküme dayalı ilişkiler gösterilebilir. Habermas'ın ele aldığı ikinci rasyonalite kavramı ise "iletişimsel rasyonalite kavramıdır". İletişimsel rasyonalite; karşılıklı olarak birbirlerini anlamayı amaçlayan bireylerin eylemlerinin temellendiren rasyonalitedir. İletişimsel rasyonalitenin hedefinde, bireylerin kendi aralarında, yaşama ilişkin yorumlarını uyumlulaştırmak ve uzlaşma çabası bulunmaktadır (Deflem, 2014, s. 879).

İletişimsel Eylem Kuramına göre; toplumsal gelişimin kendisi, çağdaşlarına kendi yaşama evrenlerinin genel yapılarına ayrıcalıklı bir erişimini sağlayan sorun konumlarının doğmasına izin vermektedir (Habermas, 1996, sf.861). Habermas, iletişimsel eylem kuramına, bir eylem tipolojisi geliştirmek amacıyla diğer kuramlardan ayrı düşünceler geliştirme çabasıyla başlamıştır. Habermas; "uzlaşım yönelimli eylemler" ile akılsal bir amaç içeren "başarı yönelimli eylemleri" ve "stratejik eylemler" ile "araçsal eylemleri" birbirinden ayırmıştır.

Birey, kendi üzerine düşünme, anlama ve bilme yeteneklerine sahiptir. Özgür bireyin bu yeteneklerine konuşma eylemini de eklemek mümkündür. Habermas, konuşma eylemine ayrı bir önem vermiştir. Çünkü konuşma eylemi, bireyin doğruya ulaşma amacına yönelik bir eylemdir. Özgür bireyin bu eylemi insanlar arası iletişimden doğmuştur ve iletişimin doğal halini temsil etmektedir.

Habermas'a göre araçsal eylemler, teknik kurallara bağlı olarak her zaman için fiziksel dünyaya yönelik bir amaç barındırmaktadırlar. Stratejik eylemler ise insan davranışlarını manipüle etme çabası içerirler. Bu tanımlamalardan yola çıkarak stratejik eylemlerin aynı zamanda araçsal eylemler olduklarını söyleyebiliriz. Ancak stratejik eylem niteliğinde olmayan araçsal eylemler de vardır.

İletişimsel eylem, araçsal eylemden ve stratejik eylemden tamamen farklı bir eylem biçimidir. İletişimsel eylemin amacı yalnızca manipülasyon ve ya teknik kaygılar olarak değerlendirilmemektedir. İletişimsel eylem insanlar/kitleler arasında uzlaşımı hedeflemektedir. Karşılıklı birbirini anlama çabası ile kişiler arasında "uzlaşım" sağlanmasına yönelik bir çaba söz konusudur. Diğer eylem türleri kişisel ve ya ideolojik amaçlar içerirken iletişimsel eylem beraber yürütülen "karşılıklı bir yorumlama" yoluyla ortak bir anlayışa ulaşmayı hedeflemektedir.

Yaşantı, bir uzlaşma alanı olarak; bireyin özgür ve eşit söyleminden doğmuştur. Özgür ve eşit söyleme, rasyonel anlama ile katılımcıların işbirliğine dayalı yorumlama sürecini de eklemek mümkündür. Buradan yola çıkarak rasyonel anlama ve yorumlama süreci aracılığıyla iletişimsel eylemin bünyesinde rasyonalite potansiyeli taşıdığını söyleyebiliriz. Rasyonalite potansiyelinin dışavurumu ile yaşantının rasyonalitesi ile karşılaşmaktadır. Yaşantının rasyonalizasyonu ve rasyonalite potansiyeli sayesinde insanlık adına pek çok özgürlüğün yolu açılmıştır. Eşit şartlarda yarışan fikirler, kendilerini doğrulama çabasında bulunurken birbirlerini anlama çabasını da göstermektedirler. Böylece tüm fikirlerin sorgulamaya ve eleştiriye, dolayısıyla geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir.

Habermas, iletişimsel eylem kuramında bireylerin doğruluk söylemlerini üç ayrı türde ele almıştır. Bu doğruluk söylemlerinden ilki; bireyin sabit ve değişmez davranışları ile oluşan doğruluk söylemleridir. Diğeri; düzenli konuşma davranışı ile oluşan normatif doğruluk söylemleridir. Üçüncüsü ise; açıklayıcı konuşma davranışı ile oluşan doğruluk söylemleridir. İletişimsel eylem kuramı, akılsallaştırma ve toplumsal ayırıştırma süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmış olan "modern toplum" üzerine de yorumlar getirmiştir. Stratejik ve araçsal eylemlerle, toplum katı bir rasyonalizasyona ve ayırışmaya maruz kalmıştır. İletişimsel eylem kuramı, toplumdaki katı rasyonalizasyonu; ortak düşünme ve birbirini anlama yoluyla aşmayı ve toplumsal ayırışmanın önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Habermas'ın iletişim etiği, iletişimsel eylem kuramının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. Habermas iletişim etiğini, Kantçı etiğe ve pragmatik geleneğe bir alternatif olarak geliştirmiştir. Habermas, "pragmatik" etkileşim düzeyini, gerçek-koşullu anlamların prosedürlerine benzer bir şekilde açıklamayı önermektedir (Baxter, 1987, s. 42). Birbiriyle çatışma halindeki farklı görüşlerin, birbirlerini eleştirebilme, eleştiriye açık olma açılarından

bir etiğin olması gerekir. Belli ifadeleri dile getiren kişiler, belli doğruluk savları kullanmaktadırlar. İletişimsel etik, kullanılan doğruluk savlarının engellenmeye maruz kalmayacakları, içtenlik ve dürüstlüğü hâkim olduğu bir ortamı gerekli kılmaktadır. Böylece iletişimsel etikten yola çıkarak “ideal konuşma ortamına” ulaşılmaktadır.

Habermas’ın geliştirdiği bir diğer ilke de “pratik biliş ilkesidir”. Pratik biliş ilkesine göre “anlama”, iletişimde bulunulan kişinin sergilediği eylem ve davranışın, iletişimin diğer muhatabının yaşam dünyasında bulunan bir bakış açısı ile buluşması sonucunda gerçekleşmektedir. Bunun için yaşam dünyasında karşılık bulan nesne ve konuların, öznenin değersel yönelimi, amacı ve bu amaca yönelik davranışları bilindikten sonra kuramsal olarak kavranması mümkündür (Habermas, 1997:388).

Habermas yakın tarihli çalışmalarında siyasal sorunlara daha çok eğilmiş ve siyasal sorunlara iletişimsel eylem kuramının penceresinden bakmıştır. Modernite teorisi bu siyasal sorunlara eğilimlerin sonuçlarından biridir. Habermas’ın modernite teorisi, Weber’in analitik yaklaşımının devamı olarak nitelendirilebilir. Bu teori ile Habermas, geleneksel sosyal kuram tarafından ele alınan klasik devlet ve toplum modelini yeniden yapılandırmıştır (McCormick, 1997, s. 307). Habermas’ın ele aldığı siyasal sorunların başında demokrasi ve anayasacılık gelmektedir. Habermas’ın demokrasi ile ilgili görüşleri demokrasi tartışmalarına netlik kazandırmıştır. Habermas, demokratik ve entelektüel yenilenmenin sosyal kökenleri hakkındaki tartışmalı varsayımları somutlaştırmayı başarmıştır (Benson, 2009, s. 196). Habermas’ın demokrasi ve anayasacılık üzerine görüşleri her ikisinin de kavramsal olarak birbirlerine bağlı oldukları önermesinden hareket etmiştir. Her ikisi de iletişimsel akılcılık kavramında karşılığını bulmaktadır. Bireysel haklar bir teminat altında olmalıdır ve halk egemenliğinin bulunması bu teminatın aranmasını engellemez. Sonuç olarak demokrasi ve anayasa aynı akılsal idealden türemişlerdir.

4. KAMUSAL ALAN KAVRAMI

Habermas’ın üzerinde yoğun çalışmalar yaptığı bir diğer önemli kavram da “kamusal alan kavramıdır”. Habermas, kamusal alan tanımını *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı doçentlik tezinde yapmıştır. Kamusal alan kavramı zamanla sosyal bilimler alanında kendisine önemli bir yer bulmuştur. Habermas; kamusal alan tanımını yaparken, 18. yüzyıl Aydınlanma geleneğinin etkisinde kalarak, toplumsal ve siyasal düşüncelerin tartışıldığı sosyal alanlardan esinlenmiştir (Habermas,2007,s. 135).

Habermas, kamusal alanı; sivil toplumun içinden ortaya çıkan özgül bir alan olarak tanımlamıştır (Özbek, 2004, s. 27). Kamusal alan öncelikle “kamuoyu” olarak nitelendirilebilecek düşünce ve akımların oluştuğu sosyal hayatın bir bölümünü işaret etmektedir. Kamusal alandan söz edilebilmesi için, sosyal hayatın bu bölümüne tüm vatandaşların erişimi ve katılımı mümkün olmalıdır. Kamusal alan, bireylerin özgür davranışları ile bir arada oldukları ve iletişim kurdukları tüm ortamlardır (Habermas, 1974, s. 49). Bu sosyal alan paylaşımları eşitlik, insan hakları ve adalet ideallerini ileriye taşımıştır. Bu halk alanının daralması ve müdahalelere maruz kalması, yapısal güçler ve ticari kitle medyasının sosyal alanı olumsuz etkileyen roller üstlenmesi, günden güne “halk alanının” etkinliğini yitirmesi ile sonuçlanmıştır (Habermas,2007,ss. 62-63).

Habermas, geliştirmiş olduğu kuramların yanı sıra bir modernleşme kuramcısı olarak bilinmektedir. Habermas, iletişimsel eylem kuramı adlı eserinde, akılcı ve stratejik eylemler yolu ile oluşmuş tek yanlı modernleşme sürecini eleştirmiştir. Stratejik eylemler ile resmi sistemler; günlük yaşayışı gün geçtikçe daha çok manipüle etmekte, denetim altında tutmaktadır. Kamusal alanla ilgili eseri, belki de düşünürün en geniş alanda etkiyi yapmış eseri olarak, tarihe toplumsal teoriyi birleştiren ve kapitalizmin gelişmesinin ve modernleşmenin çok önemli, fakat pek de incelenmemiş taraflarına ışık tutan bir çalışma olmuştur (Timur,2008, s. 274). Habermas, modernlik projesinin son bulduğunu söylerken, geliştirdiği kuramlarla modernlik projesini taşıdığı eksik yönlerden arındırarak yeniden kurmaya çalışmıştır.

Moderniteyi, modern toplum açısından hem bir neden hem de bir sonuç olarak değerlendirmek mümkündür. Bu haliyle modernite, modern toplumun anlaşılmasında önemli bir anahtar görevi görmektedir. Güncel toplumsal durumların, modernite kavramından hareket edilerek kaynaklarına ve nedenlerine ulaşmak mümkündür (Çiğdem, 1997,s.33). Bu noktada Habermas modernite kavramından hareket etmiş, modernlik projesi özneye dayalı bir proje iken; iletişimsel eylem kuramı ile modernliği özneler arası bir projeye taşımıştır. Modernlik projesinin,özne temelli salt akılcılığı, iletişimsel eylemle ortaya çıkan özneler arası ortak akılla temellendirilmiştir.

Habermas, kamusal alanı eleştirel bir ortamın hayat bulmasının önünü açan normlar ve pratikler olarak tanımlamıştır. Habermas'a göre, kamusal alanın tarihsel yanı ve kavramsal yanı farklı ele alınmalıdır. Burada söz konusu olan asıl amaç kamusal alanın devlet mekanizması üzerinde etkileyici bir rol oynayabilmesidir. Kamusal alan; aile, iş ve devlet dışında bir mekân olarak tanımlanmıştır. Bunun için eleştirel bir ortam olması beklenen kamusal alan aile, iş ve devlet kurumlarının dışındadır (Habermas, 2007, ss.135-137). Bununla birlikte boş zaman faaliyetleri de eleştirel ortamın oluşumu açısından problemlidir. Çünkü boş zaman faaliyetleri üretim ve tüketim faaliyetlerinin bir parçası haline getirilmiş, böylece özgürleştirici potansiyelini kaybetmiştir. Artık boş zaman faaliyetleri iş yaşamının bir uzantısına dönüşmüştür (Habermas, 1997, s. 281'den aktaran Dağtaş&Dağtaş,2003). Bu durum kişiler arası resmi olmayan kamusal etkileşimi olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece boş zamanın değerlendirildiği yarı-kamusal kurumlarda, kişiler arasındaki serbest kamusal etkileşim sağlıklı kurulamamaktadır (Dağtaş & Dağtaş, 2003, s. 55).

Kamusal topluluk, egemen sınıf olarak içine kapanmak ve kamusal ilkesinden vazgeçmek zorunda kalırsa o zaman bir baskı aracına dönüşmektedir ve artık kamusal olmayan "oy" un muhakemesi de emir haline gelmektedir. Böylelikle kamusal topluluğun, bizatihi olduğu ve olduğunu sandığı şey, bir ideoloji, basit bir ideolojiden daha fazla bir şeye dönüşmektedir. Bu ideoloji, bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde sürüp giden egemenliği temelinde, kendilerinin ortadan kaldırılması fikrini kendi nesnel anlamları olarak inandırıcı bir biçimde içeren siyasal kurumlar geliştirmiştir. Bu kurumlara verilebilecek bir örnek; "Egemenliğin, artık bir kamuoyunun amir kanaati biçiminde hayata geçecek olan ince bir baskı içinde çözülmesi" fikridir. (Habermas, 2007, s. 178) Kamuoyunun manipüle edilmesi kamusal alanın egemen güç ve ideoloji lehine geliştirilmesi, böylelikle "kamusal alanın" adalet, hürriyet, eşitlik talep eden esas rolünün gerilemesine sebep olabilmektedir.

Katılımcı demokrasi, sıradanlaşmış parti politikaları ve çıkar gruplarınca gittikçe uzaklaşan bir ideale dönüşmüştür. Halkın olan ile özel olan, birey ile toplum, sistem ile yaşantı arasındaki ilişkiler uyum ve uzlaşma düzleminin çok dışında kalmış, mücadele eder ya da birbirinin yerine tercih edilir hale gelmişlerdir. O halde iletişimsel eylem kuramının en önemli ögesi olan iletişim etiği, mevcut kamusal alanda var olabilme şansını günden güne yitirmektedir (Habermas, 2007, ss.176-177).

Kamusal alanda görülen bu yozlaşmaların yerine sağlıklı bir kamusal alan inşası Habermas'a göre mümkündür. Bunun için de demokrasinin işletilmesini kamusal alanı sağlıklı bir biçimde kurmanın ve sürdürmenin ilk şartı olarak belirtmiştir. Ortak çıkarların, siyasal ve toplumsal görüşlerin iletişimsel etik çerçevesinde tartışılabilirdiği bir kamusal alan, ancak demokratik bir politik sistemle mümkündür. Manipüle ve baskılardan uzak kalan bir toplum uzlaşma ortamına doğru gelişecektir. Aksi takdirde uzlaşma ortamı kurulamayacaktır. Kamusal alanın ideal ortamına kavuşmasında ve sonrasında en ciddi rol sivil toplum kuruluşlarına düşmektedir. Fikirlerin iletişim etiğine bağlı kalarak yarıştıkları kamusal alan, uzlaşmayı doğuracak "ortak aklın" inşasını sağlayacaktır.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Habermas; taşıdığı filozof, sosyolog ve entelektüel sıfatları ile çağımızı; daha çok özgürlük, daha çok eşitlik ve daha çok refah arayışları ile sorgulamış olan bir düşünürdür. Habermas'ın başka düşünürlere uyguladığı eleştirel ve yapı-kurumcu yöntemleri kuşkusuz ufuk açıcı ve zenginleştirici birer tecrübedir (Timur,2008, s. 278). Habermas, çeşitli ve kapsamlı çalışmaları ile uçsuz bucaksız bir fikir okyanusu yaratmıştır. Bu fikir zenginliği ile Habermas günümüz sosyolojisine, bilim felsefesine, dolayısı ile sosyal bilimler alanının geneline önemli katkılar sunmuştur. Kamusal alanın sivil toplumun özgür hareket alanına dönüşmesi ve iletişimsel eylem kuramı çerçevesinde yarışan fikirlerin bir uzlaşma ile buluşması fikri hem insanlı bir yan taşımakta hem de sosyal bilimler alanındaki birçok düşünceyi aynı kuramda uzlaştırmaktadır. Bu uzlaşma çabası ve özgürlük anlayışı Habermas'ın en güçlü özellikleridir. Habermas'ın *iletişimsel eylem kuramı* ve *kamusal alan kavramı*, uzlaşma çabası ve özgürlük arayışının birer ifadesi olarak okunduğunda çok daha iyi anlaşılacaktır. Habermas, uzlaşmanın ve özgürlüğün doğduğu ve yaşayacağı yer olarak "yaşam dünyasını" işaret etmiş, yaşam dünyasını ekonomi ve devletin oluşturduğu sistemden bağımsız bir yerde konumlandırmıştır. Toplumun özgürlük ve adalete yönelik değişim potansiyeli yaşam dünyasında bulunmaktadır. Habermas'ın bu önermesi; Marx'ın "alt yapının üst yapıyı belirlediği önermesinden" bu noktada ayrılmaktadır. Habermas'ın yaşam dünyasında toplumun değerler ve anlamları ilgili kurumları bulunmaktadır. Değerler ve anlamlar insana/insanlığa aittir ve sistemden bağımsızdır. İletişimsel eylem kuramını da hesaba

kattığımızda üst yapının belirlenmesini yalnızca alt yapıya bağlamak yetersizdir. Değerlerin oluşumunda insanlar arası iletişim kurucu ve belirleyicidir. O halde adaletin, hak ve özgürlüklerin kurulacağı yer yaşam dünyası, kurulmasındaki etken de insanlar arası iletişimdir. Bu yaklaşım üretim ilişkilerini dışarıda bırakmamakta yalnızca üretim ilişkilerinin tek belirleyici olmadığını söylemektedir. Kamusal alan kavramını yaşam dünyası ile birlikte ele alınabilir. Yaşam dünyası kamusal alanı da kapsamaktadır. Kamusal alan yaşam dünyasının dönüşüm potansiyelinin yaşadığı yerdir. Bu potansiyeli baskılayan tahakkümün ilk denetim altına almaya çalıştığı yerin kamusal alan olması bir tesadüf değildir.

Yaşam dünyasını tanımlarken kullanılan insana ait değerler ve anlamlar söz konusu olduğunda olguculuğun/ pozitivizmin eleştiri dışı kalması gerçekçi değildir. İnsanın söz konusu olduğu bir yerde değerleri dışarıda bırakmak mümkün olamaz. Bu durum sosyal bilimlerde fen bilimlerinin yöntemlerinin tek anlama ve açıklama yolu olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir. Habermas ta pozitivizm eleştirisinde bu noktaya dikkat çekmiştir. Söz konusu insan özgürlüğü olduğunda insanlığa ait olan her şeyin hesaba katılması gereklidir. İnsanı değerlerden bağımsız düşünmek söz konusu olamayacağına göre sosyal bilimlerde de insana ait değerler ve anlamlar hesaba katılmalıdır. Habermas'ın insana ait değerlerin öneminden hareket ederek kurduğu pozitivizm eleştirisi aşırı rasyonalizmi de karşısına almaktadır. Aşırı rasyonalizm insanlığa yarardan çok zarar getirmiştir. Bu noktada Habermas Frankfurt Okulunun diğer temsilcileri ile hem fikirdir. Habermas, iletişimsel akla dayalı bir paradigmanın oluşabileceğinden söz etmiştir. Bunun için bireyler ve kitleler arasında iletişimsel eylem ön planda tutulmalıdır. İletişimsel akla dayalı bir paradigma; yaşamda bireyler ve kitleler arasında birbirlerini doğru anlamayı ve uzlaşmayı kolaylaştıracaktır. Habermas'a göre hegemonik yapılar-günümüzde kapitalizm-; iletişimi olumsuz etkileyerek sosyal ilişkileri geriletmektedir. Bu durumun meydana gelmesinde, kapitalist üretim sürecinin sınıf ayrımına dayalı olması etkilidir. Bununla birlikte bireyleşme ve toplumsallaşma formlarında insanlar gitgide kısıtlanmakta ve manipüle maruz kalmaktadırlar. Eşit söylem, karşılıklı anlama, işbirliğine dayalı uzlaş, hem bireyselleşme, hem de toplumsallaşma aracılığıyla bu kısıtlamaları ortadan kaldırmak mümkündür. Bu bağlamda Habermas'ın "meşruiyet krizi kuramı" açıklayıcı olmaktadır. Habermas, 1973 yılında yazdığı *Geç Kapitalizmde Meşruiyet Problemleri* adlı eserinde, ekonomik ve toplumsal kriz eğilimlerini değerlendirmiştir. Bu eserinde, toplumsal bütünleşmeyi; kapitalist pazar ilişkileri içinde gerçekleşen sistem bütünleşmesi ile yaşam dünyasında oluşan toplumsal bütünleşme arasında ayırım yaparak ele almıştır (Yıldız, 2019, s. 160). Bu kurama göre; ekonomiyi kapsayan sistem krizi, toplumsal yaşamın diğer tüm alanlarına sirayet eden bir rota izlemektedir. Böylece sistem krizi toplumsal aktörlerin eylem alanlarını sınırlamaktadır (Yıldız,2019, s. 171).

Habermas'ın iletişimsel eyleme toplumsal yapının oluşumunda yüklediği önem iletişimsel eylemin çarpıtılmamış olması durumunda geçerlidir. İletişimsel eylem insanlıkla birlikte doğmuş ve bu andan itibaren özgür insanın Rousseau'nun deyişiyle her yerde zincire vurulduğu gibi iletişimsel eylem de zincire vurulmuştur. O halde çarpıtılmamış bir iletişimsel eylemden bahsedebilmek mümkün değildir. Modern toplumlarda, iletişimin çarpıtılmamış olduğu görüşü; naif bir sosyolojik görüş olmasının yanı sıra tarihsel açıdan da dayanaksızdır. Orta çağdaki halk kültürünün iletişim yapısı incelendiğinde, bu yapının tek başına yerleşik bir otorite yapısı olduğu görülmektedir. 19. yüz yılda ise dilden bağımsız ekonomik ve kültürel bir tahakkümden söz edilebilmektedir. Dil yalnızca bu tahakkümün ayrılmaz bir parçası olmuştur (Singewood, 1988, ss. 339-346). Dil tahakkümün bir parçası olduğunda toplumsal iletişim de tahakküm altına alınmış demektir. Habermas'ın toplumsal dönüşümü ve özgürlüğü aradığı yaşam dünyasını, kamusal alan ve iletişimsel eylemi tahakküm edici unsurların etkisini hesaba katmadan doğru anlamak mümkün değildir.

Tahakküm edici unsurların toplum üzerindeki etkileri insan özgürlüğü ve değişim potansiyelinin gerçekleşmesi önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Toplumsal değişim potansiyelinin bulunduğu yaşam alanının bir tahakküm alanı olmaktan çıkması ile kamusal alanın sağlıklı olarak işlemesi mümkün olacaktır. Sağlıklı işleyen bir kamusal alanda iletişimsel eylem özüne uygun bir biçimde kurulacak, insanlığın gelişim potansiyelinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. İnsanlığın gelişim potansiyelinin gerçekleşmesi; insan özgürlüğü ve adalete dayalı bir toplumsal dönüşümü sağlayacaktır. Habermas'ın düşünceleri; insanın gelişim potansiyelinin açığa çıkması temelinde okunduğunda; insanlığın özgürleşmesinin yaşam dünyasındaki tahakkümün aşılması ile mümkün olabileceği görülmüştür. Adaletin, insana ait değerlerin ve özgürlüğün temel teşkil ettiği bir toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi de Habermas'a göre kamusal alanın özgürleşmesine ve sağlıklı kurulan iletişimsel eyleme bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Atila Demir, S. (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi. *Saü Fen Edebiyat Dergisi*, S: 1, 59-73.
- Baxter, H. (1987). System And Life-World in Habermas' "Theory of Communicative Action". *Theory and Society*, 16 (1), 39-86.
- Benson, R. (2009). Shaping the Public Sphere: Habermas and Beyond. *The American Sociologist*, 40(3):175-197.
- Calhoun C. (1992). *Habermas and The Public Sphere*. Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press, England.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkan Olarak Modernite*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağtaş, B. & Dağtaş, E. (2003). Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı Tanımı Çerçevesinde Yazılı Basının Konumu ve Dönüşümü. *Kurgu Dergisi*, S: 20, 49-61.
- Deflem, M. (2014). Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramında Hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (1), 877-894.
- Durdu, Z. (2006). Frankfurt Okulu'nun Sosyal Bilim Anlayışı. *Sosyoloji Dergisi*, S: 15, 15-32.
- Geyer M. (2017). Communication Studies: On the Restless Life and Thought of Jürgen Habermas. *The Times Literary Supplement*. Philosophy October 4.
- Habermas, J. (1974). The Public Sphere: An Encyclopedia Article, *New German Critique*, Autumn (3), 49-55.
- Habermas, J. (1996). *İletişimsel Eylem Kuramı*, M. Tüzel (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Habermas, J. (1997). *Bilgi ve İnsansal Bilgiler*, C. A. Kanat (Çev.), İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Habermas, J. (1998) *Sosyal Bilimlerin Mantiği Üzerine*, M. Tüzel (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Habermas, J.(2007). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, T. Bora, M. Sancar (Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- İspir, N. (2015). Habermas'ın Sosyal Bilimler Eleştirisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2): 71-96.
- McCormick, J. P. (1997). Max Weber and Jürgen Habermas: The Sociology and Philosophy of Law During Crises of The State. *Yale Journal of Law & the Humanities*, 9 (2), 297-344.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Özdikmenli Çelikoğlu, İ. (2011). Habermas'ın Modernite Savunusu: Eleştirel Bir Okuma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), 239-258.
- Pettit, P. (1982). Habermas on Truth and Justice, G.H.R. Parkinson (ed.) *Marx and Marxisms* içinde (207-228), Cambridge: University Press.
- Singewood, A. (1988) *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. O. Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı Okumak*. İstanbul, Yordam Yayınları.
- Torun, T. (2018). Yaşam-Dünyasının Sömürgeleştirilmesi Olarak Modernitenin Krizi. *Kaygı Dergisi*, S:30, 173-190.
- Yıldız, N. (2019). Habermas'ın Meşruiyet Krizi Teorisi ve Türkiye. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (22), 159-173.